

auteur: Anne Karin ten Bosch

publicatie: Zichtlijnen, theatertechnisch tijdschrift. September 2010

Het schrijven en geven van de lezing in Belgrado is mede mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van Fonds BKVB, Amsterdam.

Scenografie en de ‘ongelukken’ van Marc Warning

In de aanloop naar de Praagse Quadriennale, die volgend jaar plaatsvindt van 16 tot 26 juni, organiseert de PQ een reeks symposia over scenografie. Anne Karin ten Bosch was in juli een van de gastsprekers in Belgrado. Zij sprak over het werk van Marc Warning en de scenografische 'ongelukken' die hij laat gebeuren.

In de aanloop naar het grootschalige evenement <*Intersection: Intimacy and Spectacle*> tijdens de Praagse Quadriennale in juni 2011, wordt een serie symposia georganiseerd onder de overkoepelende titel <*Scenography Expanding*>. Middels deze serie symposia en een aantal workshops wordt de scenografie vanuit verschillende perspectieven onderzocht en in kaart gebracht. Rob Klinkenberg schrijft in zijn 'klein lexicon van het theater' bij 'scenograaf, scenografie': 'Chic woord voor decorontwerper. Als de decorontwerper zich scenograaf noemt, hebben de technici in ieder geval al een vooroordeel tegen hem.' (1) Een grap en een omschrijving die de Nederlandse benadering van het vak raak typeert. Het is tijd voor een herziening van deze houding, wil Nederland aansluiting vinden bij een uiterst interessant, internationaal discours. Bovendien is er in Nederland een aantal interessante ontwerpers die meer aandacht verdienen dan ze doorgaans krijgen. Het werk van de scenograaf Marc Warning, om één voorbeeld te noemen.

De rol van de scenograaf, of misschien wordt het tijd dat we spreken over het 'scenografisch team', en de kwaliteit van de samenwerking tussen de verschillende disciplines in het theater zijn bepalend voor de kwaliteit van wat er uiteindelijk te <zien> is. Het kijken zelf is al langere tijd het onderwerp van veel theatervoorstellingen, dus mag dat wat er te zien is scherper beschreven worden. Tijdens het tweede symposium uit de serie, getiteld <*On Artist/Authors*> in Belgrado, van 9 tot 12 juli, spraken zowel ontwerpers, kunstenaars en architecten als curatoren en theoretici over de 'staged spaces' (opgevoerde ruimtes) in de beeldende kunst, het theater, de publieke ruimte en de architectuur. Arnold Aronson, theoreticus en specialist op het gebied van de scenografie, omschreef hier 'scenografie' voorlopig als de constructie of het ontwerp van een 'visual spatial experience.' Het woord experience geeft de verbinding aan met tijd en tijdsverloop. Licht- en videoprojectie en geluidsontwerp worden daar als vanzelfsprekend mee verbonden. Over het gebruik van deze media wordt met enige regelmaat bovendien interessant geschreven, bijvoorbeeld in het boek <*Theater en technologie*>. Het zou goed zijn als er over het ruimtelijk ontwerp, dat net zo onlosmakelijk verbonden is met tijd, op een vergelijkbare manier geschreven zou worden.

Opgeladen

De ruimte wordt nog vaak besproken als zou het gaan om een stilstaand beeld of een reeks stilstaande beelden waarvoor hooguit een al dan niet zichtbaar changement noodzakelijk is. De ruimte wordt in dat geval gezien als een 'bedding' waarin het stuk zich afspeelt. Deze

manier van denken hangt sterk samen met het inmiddels verouderde idee dat de ruimte er vooral is om duidelijk te maken waar we zijn en om door middel van metaforen uitdrukking te geven aan een overkoepelend inhoudelijk concept. Voor een ruimtelijk ontwerper is het denken in tijd, in veranderingen, bewegingen en ruimtelijke gebeurtenissen essentieel. Ruimte en bewegingen in die ruimte hangen nauw met elkaar samen en in het ontwerp van de ruimte liggen mogelijkheden voor bewegingen en veranderingen al opgesloten. De ruimte kan op die manier 'opgeladen' zijn met tijd en het is dit opgeladen zijn, dat bij de bespreking van de ruimte betrokken zou kunnen worden. Je zou drie verschillende strategieën van dit opladen kunnen onderscheiden. Allereerst de transformatie van de ruimtelijke structuur, het materiaal zelf. Denk aan de klassieke changements waardoor een nieuwe locatie ontstaat, maar ook het opstapelen of veranderen van de opstelling van meubels of andere voorwerpen. Vervolgens de veranderingen die in de ruimte ontstaan door toedoen van andere media, zoals licht, geluid en ook door de bewegingen van performers in de ruimte. Een voorbeeld hiervan is de verandering van lichtrichting, waardoor bijvoorbeeld de transparantie van het gekozen materiaal zichtbaar wordt. Als derde zijn er de 'ruimtelijke gebeurtenissen' veroorzaakt door 'objecten'. Deze gebeurtenissen zou je kunnen zien als uit de hand gelopen changements.

© Sanne Peper

Ongelukken

Marc Warning heeft deze laatste strategie inmiddels regelmatig ingezet. Het changement is in deze voorstellingen een nieuwe rol gaan spelen. Het is voorbij de 'functionele verandering' van de ene naar de andere locatie geraakt en wordt zelf 'opgevoerd'. Je zou kunnen zeggen dat Warning het 'denken in gebeurtenissen' letterlijk heeft genomen. In zijn samenwerking met regisseurs als Gerard Jan Rijnders en Guy Cassiers, en ook in de recente voorstelling <Van de brug af gezien> van Toneelgroep Oostpool (tekst A. Miller, regie E. Whien) die geselecteerd is voor het theaterfestival 2010, spelen zijn gebeurtenissen een eigenzinnige rol. In 2002 vielen er tijdens de voorstelling <Snaren> (Rijnders, Toneelgroep Amsterdam) honderden knuffels en vervolgens minstens zoveel petflessen uit de kap. Ongelukken leken het, die letterlijk uit de lucht kwamen vallen. De tweede helft van de voorstelling werd mede bepaald door dit soort visuele gebeurtenissen. De knuffels werden met groot enthousiasme

ontvangen door de acteurs, de regen van petflessen werd 'doorstaan', waarna het spel verder ging. De reeks gebeurtenissen werd tijdens de eerste veertig minuten, die zich in nagenoeg donker afspeelden, subtiel aangekondigd. Er dreven zo nu en dan enorme rookcirkels rustig door de schaarse lichtbundels. Vervolgens kwam een reuzegrote opblaasbaby uit de kap naar beneden 'drijven', liep leeg en werd opgevouwen en afgevoerd. Behalve de ongelukken kwam er in de tweede helft een 'wand' van transparante, gekleurde cirkels naar beneden, die vervolgens ten opzichte van elkaar gingen verschuiven, waardoor nieuwe vormen en kleuren ontstonden. Vergelijkbare ongelukken voltrekken zich in *<Van de brug af gezien>*. Hier zijn het de plastic voorraadtonnen, aanmerkelijk groter dan de petflessen, die naar beneden storten. Het effect is dreigend, zeker ook voor het publiek op de voorste rijen. Het zijn gebeurtenissen die zich steeds min of meer zelfstandig voltrekken en toch verschillen ze van elkaar.

© foto: Marc Warning

<Snaren> was een voorstelling waarin de performers onder andere met elkaar in gesprek waren over de snaartheorie, het ontstaan van de aarde, het waarom van ons bestaan en het al dan niet bestaan van een god. Toeval en ongelukken speelden daarin een heel andere rol. Geen sociaal drama, zoals *<Van de brug af gezien>*, dat eigenlijk om locaties vraagt en waarin 'klassieke' tijdsprongen gemaakt worden tussen de bedrijven. De voorraadtonnen kunnen in verband worden gebracht met pallets en de havens waar de mannen uit het stuk werken. De vallende tonnen zeggen iets over het naderende onheil en de teloorgang van de figuren uit het stuk. Worden de tonnen na de eerste keer nog opnieuw geordend, de tweede keer blijft de puinhoop liggen. Hier ontstaan metaforen. In *<Snaren>* trekken de gebeurtenissen een eigen spoor door het stuk. De baby laat zich welliswaar interpreteren als een metafoor voor 'het begin', de flessen en knuffels geven de toeschouwer meer vrijheid om te associëren en dwingen geen interpretaties af. De cirkels, van plastic en van rook, zijn esthetische gebeurtenissen waaraan je als toeschouwer al dan niet betekenis kunt geven. Het verschil tussen deze 'opgevoerde gebeurtenissen' zou gemaakt kunnen worden op grond van

de aan- of afwezigheid van een causaal verband met andere 'lagen' uit de voorstelling én op basis van het effect dat gesorteerd wordt. Is de inhoudelijke oorzaak onbekend en het effect op (bijvoorbeeld) het spel, niet noemenswaardig, zoals bij de cirkels, dan zouden we kunnen spreken van 'incidenten'. Is er geen duidelijke oorzaak, maar wel 'schade', dan kunnen we spreken van 'ongelukken' (accidents). Langs die weg ligt vervolgens de ogenschijnlijk toevallige samenloop, of het werkelijk toevallig samenkomen, van twee of meer gebeurtenissen uit de voorstelling. Dan ontstaat een betekenisvol 'knooppunt' dat een 'coincident' genoemd kan worden. Op die manier kan een netwerk van betekenissen geweven worden tussen de verschillende media en betekenislagen van een voorstelling. In de ongelukken die door Marc Warning georganiseerd worden speelt het toeval voorlopig een bescheiden rol. Er is geen ruimte zonder tijd en over de relaties tussen de theatrale ruimte en de tijd kan vooral veel meer gezegd worden. Feit is dat als de reflectie op de scenografie zich niet beperkt tot projectie en geluid, de kwaliteit van het werk van het 'scenografisch team' onderzocht kan worden. Dat vraagt om mensen die zich verdiepen in het kijken zelf en die zo het vakgebied van de scenografie serieus nemen.

(1) Rob Klinkenberg, *Drie Kluiten op een Hondje* (Amsterdam, 2005), pag. 154

(2) *Theater & Technologie*, Henk Havens, Chiel Kattenbelt, Eric de Ruijter en Kees Vuyk (Amsterdam, 2006)